

ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОЛОГІЮ ГЕРОЇВ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ БАРКИ

Головань Т.П.

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка
Національної академії наук України

У статті проаналізовано типологію персонажів в епічній поемі Василя Барки «Судний степ» та зроблено висновок наявності двох головних типів героїв – із закритою долею та з відкритою. Описана типологія співвідноситься з християнським ученням про людину і є одним із способів вираження світогляду письменника.

Ключові слова: тип персонажа, закрита доля, відкрита доля, християнський світогляд.

Постановка завдання. В українському літературознавстві не раз звучала думка, що Василь Барка є християнським письменником. Але питання змісту його християнської творчості та художніх форм, у яких воно виражається, ґрунтовно не розглядалося. Зокрема, недостатньо вивчено типологію героїв Василя Барки, хоча саме персонажі (з їх етичними концепціями) є головними виразниками світогляду письменника. Винятком є хіба роман «Жовтий князь», якому традиційно приділяють багато уваги. Інші ж твори досліджені менше. Ідеться про роман «Рай» (низку цінних спостережень про цей твір зробили Ю. Шерех [4], М. Кульчицька [див., напр., 3]) та строфічний роман «Свідок для сонця шестикрилих», проаналізований В. Кейсом [1, 2]).

Постановка проблеми. У цій статті порушимо проблему типології персонажів в епічній поемі «Судний степ» (1992), присвяченій подіям Другої світової війни. Твір прикметний тим, що в ньому представлено базові персонажні типи, характерні і для інших творів Василя Барки. Але не менш прикметно, що головний герой поеми – художник-іконописець Андрій Розсадко – перебуває в рамках обох персонажних типів, точніше, здійснює перехід від однієї групи до іншої. Саме так можна описати в літературознавчих термінах його світоглядне становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ув'язнений за «антирадянську діяльність», але амністований через загальну мобілізацію Андрій потрапляє на фронт. Тут, у самій гущі бойових дій, щодня знищуючи ворога, він керується принципом «справедливої відплати», оскільки усвідомлює: на карту поставлено долю всього українства, його існування і майбутнє: «Ми переможемо? – наш народ зостався. / Як – ви? То наш народ огнем безслав'я / згорить на доброго бліде». Саме це усвідомлення як певна моральна перевага дає йому підстави також сподіватися на допомогу «вищих сил»: «Незвісні терези нам перевагу / дають: від милости!. Тому і милость: небозвід могучий / і сила сонцева, вся – в невмирущості, / нам поміч на війні складе». Наведено у творі і певну статистику, на яку спирається герой (можливо, це парафраз антинацистського гасла): «Вб'ю одного, в воєнність рівноядну, / то з вашого м'ясарства вириваю / аж двісті п'ятдесят людей». Іншими словами, смерть одного нациста рятує двісті п'ятдесят мирних громадян – саме стільки життів, на переконання героя, міг би відібрати рядовий окупант.

Але, як з'ясується, є й зворотний бік відплати. Це ненависть. Ненависть до ворога та її втілення – помста. Діє вона і в житті Андрія: його дружина Марта гине під час бомбардування міста. «Мені ненависть, як нагрітий ключик, / заводить серце...» – зізнається герой. Він навіть остерігається – у випадку поранення – фізичної слабкості або неадекватності. Адже тоді не зможе втілювати свою нена-

висть до ворога: «чи на кров долучить / мій мир? коли не зможу мстити», а саме життя перетвориться на пекло невітленої помсти: «Впаду в каліцтві! змійський, до пилочки; / Єсть яд, а збито зубики колочі, – / Тоді мій вік – казан перлистий».

Цим почуттям вражені майже усі солдати. Масову істерію ненависті Василь Барка описує дуже яскраво. У поемі є епізод, коли українські командири підігрують вояків перед боєм, зачитуючи їм листа німецького офіцера до дружини про колонізацію українських земель і про майбутнє рабське становище українців:

*Заставимо рабів для нас трудитись,
місцевих: підлюдків! – при стаднім бидлі,
та при машинах на лану.
Скаструєм їх остачі молодіжні;
а масу – в піч...*

Неважко передбачити, якими можуть бути наслідки цього згубного почуття. Андрій отримує важке поранення: «Маляр (хода замореному тяжча) – / спішив, проти пострільності мужався, / як другі: рівно ряд військовий. / А враз – враз сполох бурний в оранжах, / ... / розбив простір! І світ відкроїв». Спрацьовує принцип бумеранга, механічної віддачі. Тому автор і наголошує: «Так ліг і ворог мертвоголовистий, / коли маляр, гранату засвітивши, / його при танкові поклав». Герой переживає клінічну смерть, потрапляє в госпіталь. Після одужання повертається на фронт.

Події, що відбуваються з Андрієм, становлять замкнений цикл і можуть багато разів повторитися з такою самою послідовністю: ненависть до ворога – жага помсти – поранення – госпіталь – повернення на фронт... Тому перед нами тип героя, який діє в замкнутому або зачарованому часопросторі, перебуває ніби кармічному колі. Андрій – носій такої долі, що у ній рушійними силами є почуття-емоції, точніше, людські пристрасті (в цьому випадку ненависть). Саме підпорядкованість пристрастям, іноді сліпим, закриває, зачаровує життєве коло героя. Цей, закритий, тип долі корелює з пекельним колом, з безвихідністю пекла в християнській традиції. Закрита доля проявляється також у житті фронтового друга Андрія – Кузняра. У романі «Свідок для сонця шестикрилих» таким є Скорогляд, який «лютістю котився в прірву адську /... / на всіх безвинних перемітивсь». Деяким героям Василя Барки вдається розімкнути безвихідність пекельного кола, але значна частина залишається у ньому назавжди.

Але з певної миті в житті Андрія починає діяти інший тип долі. Важке поранення, близькість смерті кардинально змінюють героя, духовно його відроджують, навіртають до Бога. Від ненависті і бажання помсти не залишається і сліду: «З тюрми ненависти заслон віддвигнувсь, / мов горній досвід розсипав». Місце руйнівних почуттів, що призводять до безвихіддя, займає почуття християнської любові.

Тому, повернувшись на фронт, Андрій Розсадко виявляє в собі нездатність воювати, відбирати життя: «Не може! Не до вбивства приналежний!» Як наслідок, він постає перед конфліктом між почуттям любові до тих, у кому раніше бачив ворога, і обов'язком воїна-захисника, подвиг якого освячений справедливою помстою. Цю життєву дилему герой змушений вирішувати безпосередньо під час битви.

Уже в першій бойовій сутичці він відмовляється застосовувати зброю, але під шквальним вогнем виносить з вогняного пекла і доставляє в безпечне місце пораненого майора. Свідки цього вчинку трактують те, що відбулося, як свідомий вибір смерті. Саме в таких, безвихідних, ситуаціях у житті духовно відродженого героя починає діяти інший тип долі. Відбувається трансцендентне, божественне «втручання» в його життя, ніби проявляється слід вищої волі. Після рятунку офіцера у військову частину телефонує полковник і, дізнавшись про вчинок рядового Розсадка, наказує перевести його санбат:

*Есть; перешилю на справу, більши нагриту:
до санітарів!. стан скріпити встигну;
до ночі вистояти: есть!*

*(кінчивши звіт) «– Ну, позбулися гризу! –
наказ полковника: в санбат відгримнув
бійця Розсадка; держим честь.*

...

Щось подібне відбувається в епізоді допиту, коли несподівана телеграма від генерала рятує героя від близької смерті:

*Гурт вибухнув: «– Давити! в дружніх криках:
«тут гроб! не визволить ні спрода скритна,
ні небо, як іконний склад».*

*Задушать. А дверина враз відкрилась,–
При телеграмі вбіг чинок, півкирна:
«–Пождіть!» і стрічку передав.*

...

*«– Від генерала слово: – розстріл скосить,
коли б Розсадка хтось задрав.*

Таке вирішення конфлікту здається неприродним, а читач відчуває певне розчарування. Адже ініціативу проявляє не герой. Але ця неприродність є свідомим авторським задумом – означити надприродне втручання в людське життя, божественну участь у земних подіях. У цьому епізоді Василь Барка оголює прийом *deus ex machina*, який, схоже, трактує не як механічний фінал з повчальним значенням, а як реальну дію божественного втручання, що розкриває зачароване життєве коло, залежність від пристрастей. Однак цей процес обопільний: не було б духовного відродження героя – не було б і божественного «втручання». Тому таку долю можна назвати відкритою. Її втілюють й інші герої «Судного степу», зокрема Віктор і Рита. У поемі «Кафа» (1946, 1966) таким є Зіновій.

Висновок. Отже, у творчості Василя Барки можна виокремити два типи героїв – герої з закритою долею і з відкритою долею. Ці дві групи не ізольовані, відбувається перехід з однієї групи в іншу, з закритої – у відкриту, з середовища, де вирують людські пристрасті, у простір, де вчинки узгоджуються з надприродною волею. Цей перехід, ця трансформація знаменує процес набуття героями віри в Бога, «народження згори», тому є одним із способів вираження християнського світогляду письменника.

Список літератури:

1. Кейс В. Малий вступ до великої поеми / В. Кейс // Василь Барка. Свідок для сонця шестикрилих. Строфічний роман. Книга I. – Мюнхен: Сучасність, 1981. – С. vii–ix.
2. Кейс В. Про «Свідка для сонця шестикрилих» (З промови на святкуванні Василя Барки 22-го червня 1996 р.) / В. Кейс // Світо-Вид. – 1996. – Ч. 4. – С. 68–72.
3. Кульчицька М. «Дійсність проростає кризь конфлікт» (на матеріалі романів В. Барки «Рай» та «Жовтий князь») / М. Кульчицька // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Вип. V. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 42–53.
4. Шерех Ю. Образ світу: між сном і статистикою (Василь Барка. «Рай». Роман) / Ю. Шерех // Шерех Ю. Друга черга. – Нью-Йорк, 1978. – С. 191–203.

Головань Т.П.

Институт литературы имени Т.Г. Шевченко
Национальной академии наук Украины

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ ГЕРОЕВ В ТВОРЧЕСТВЕ ВАСИЛИЯ БАРКИ

Аннотация

В статье проанализирована типология персонажей в эпической поэме Василия Барки «Судная степь» и сделан вывод о двух главных типах героев – с закрытой судьбой и с открытой. Эта типология соотносится с христианским учением о человеке и является одним из способов выражения мировоззрения писателя.

Ключевые слова: тип персонажа, закрытая судьба, открытая судьба, христианское мировоззрение.

Holovan' T.P.

Taras Shevchenko Institute of Literature Shevchenko
National Academy of Sciences of Ukraine

ON THE QUESTION REGARDING CHARACTERS TYPOLOGY IN VASYL BARKA'S WRITING

Summary

The article analysis characters typology in Vasyl Barka's heroics «Steppe of Judgement» and draws conclusion on availability of two main types of characters – open type of fate and closed type. Typology described correlates with Christian teaching about human and is one way to express writer's worldview.

Keywords: character type, closed fate, open fate, Christian ideology.